

NHÂN HỌC PHÁT TRIỂN: LÝ THUYẾT, PHƯƠNG PHÁP VÀ KỸ THUẬT NGHIÊN CỨU ĐIỀN DÃ *

NGUYỄN ANH TUẤN

Vài thập kỷ gần đây, trong tiến trình hội nhập, nhân học phát triển là lĩnh vực được nhiều người quan tâm. Đáp ứng sự quan tâm của độc giả, Viện Khoa học xã hội Việt Nam, Đại sứ quán Pháp tại Việt Nam đã chuyển ngữ và xuất bản cuốn sách “*Nhân học phát triển: Lý thuyết, phương pháp và kỹ thuật nghiên cứu điền dã*” của Jean Pierre Olivier De Sardan, nghiên cứu viên cao cấp thuộc Trung tâm quốc gia nghiên cứu khoa học (CNRS), giáo sư tại Trường cao cấp khoa học xã hội (EHESS) ở Marseille, Pháp. Cuốn sách là tập hợp bài viết đã công bố bằng tiếng Pháp của Jean Pierre Olivier De Sardan từ năm 2001 đến năm 2003. Theo những người tuyển chọn, biên tập cuốn sách này hướng tới hai mục đích: 1) Giới thiệu những kinh nghiệm nghiên cứu của GS. Jean Pierre Olivier De Sardan thông qua những bài viết điển hình; 2) Với trải nghiệm nghiên cứu và giảng dạy của mình, tác giả chia sẻ đôi điều về phương pháp nghiên cứu xã hội học và nhân học. Đây cũng là kết quả trình bày của GS. Jean Pierre Olivier De Sardan tại khóa học mùa hè tổ chức ở Tam Đảo năm 2007.

“*Nhân học phát triển: Lý thuyết, phương pháp và kỹ thuật nghiên cứu điền dã*”, như tựa đề của cuốn sách, gồm có ba phần nội dung có liên quan với nhau, cụ thể gồm:

1. Các phương pháp điều tra điền dã trong nhân học được trình bày khá cô đọng, dành cho đối tượng sinh viên, gồm 3 tiểu mục:

1.1. Một số hướng dẫn căn bản: Bài viết này là tài liệu của chương trình tập huấn phương pháp phỏng vấn và điền dã, Jean Pierre Olivier De Sardan dành cho sinh viên cao học trường Abdou Moumouni và Abomey-Calavi. Ông gợi ý một số điều cần chuẩn bị cho cuộc điều tra điền dã, chia sẻ phương pháp tiến hành phỏng vấn, quan sát, xử lý dữ liệu, ghi chép những thuật ngữ thuộc ngôn ngữ địa phương, hay trong ứng xử giữa các đồng nghiệp và cộng sự.

1.2. Một bản phác thảo điều tra tập thể tiến hành trên nhiều địa bàn:

Tác giả cho rằng trong nghiên cứu nhân học, cuộc điều tra tập thể - nhóm các cá nhân phối hợp với nhau - có một vai trò quan trọng. Nó có thể cho chúng ta cơ hội cạo xát ý kiến tiến trong quá trình điền dã, đặt lại vấn đề nghiên cứu có chiều sâu hơn, nhận diện vấn đề rõ ràng hơn, lưu tâm đến những ví dụ ngược chiều, giúp nhà nghiên cứu cẩn trọng hơn trong việc thu thập dữ liệu... Theo ông, cần thiết phải tiến hành các cuộc điều tra tập thể đan xen với điều tra cá nhân của nhà nhân học với nguyên tắc: “Sau giai đoạn tập thể luôn luôn phải có một giai đoạn điều tra

* Jean Pierre Olivier De Sardan (2008). *Nhân học Phát triển: Lý thuyết, phương pháp và kỹ thuật nghiên cứu điền dã*. Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 327 trang, khổ 14,5cm x 20,5cm.

mang tính cá nhân để đi vào chiều sâu và quan sát tham dự”. Ba từ khóa căn bản nhất được ông xác định là: “xung đột”, “đấu trường” và “nhóm chiến lược”.

1.3. Chính sách điều tra điền dã - trình bày về các vấn đề như quan sát tham dự, phỏng vấn, những kỹ thuật kiểm kê, cách thu thập nguồn tài liệu chữ viết; đối chiếu dữ liệu nhân học đã thu thập được từ nhiều góc độ. Jean Pierre Olivier De Sardan nhấn mạnh tầm quan trọng của sự trao đổi giữa nhà nghiên cứu và người cấp tin. Bối cảnh và độ tin cậy, chất lượng thông tin quyết định mức độ thành công của một nghiên cứu. Vì vậy, ông khuyên nhà nhân học cần có cái nhìn phê phán đối với công cụ và phương pháp nghiên cứu mình áp dụng.

2. Nghiên cứu về nạn tham nhũng trong đời sống thường nhật, trường hợp nhân viên hộ sinh và nhân viên thuế quan

Jean Pierre Olivier De Sardan và cộng sự đưa ra những bài viết ví dụ cụ thể, phân tích về sự tham nhũng trong đời sống của nhân viên hộ sinh và nhân viên thuế quan. Cuốn sách cung cấp hai bài viết, bài viết đầu có sự tham gia của Giorgio Blundo, công bố năm 2001, bài viết thứ hai là công bố độc lập của Jean Pierre Olivier De Sardan.

2.1. Nạn tham nhũng thường ngày, mở đầu bằng lời dẫn nhập đề vốn xưa nay bị ngành chính trị học và kinh tế chính trị thống trị, trở thành vấn đề nghiên cứu nhân học hấp dẫn có đủ cơ sở về phương pháp luận và khung lý thuyết. Jean Pierre Olivier De Sardan chọn lựa cách phân tích những tín hiệu học dân gian về nạn tham nhũng là những lời phát biểu và từ ngữ lọc ra từ các

cuộc phỏng vấn với hai cấp độ diễn ngôn được xây dựng xuất phát từ cách thức lập luận và từ ngữ.

Phân tích diễn ngôn nạn tham nhũng chỉ ra 8 loại hình đặc trưng mà Jean Pierre Olivier De Sardan gọi là những phát biểu biện minh, tham nhũng như là : 1) Một sự thu hồi; 2) Cách xử sự đúng mực; 3) Một đặc ân; 4) Áp lực xã hội; 5) Sự tái phân phối; 6) Một sự bất chước; 7) Thách thức; và 8) Sự vay mượn.

Nhưng đó chưa phải là đích đến của bài viết, ông và cộng sự tiến tới phân tích các trường từ vựng có liên quan, còn được gọi là “địa hạt ngữ nghĩa” gồm có các từ như: “ăn”, “giao dịch”, “xin xỏ”, “giao du thân mật”, “cuống đoạt”, “bí mật” để truy nguyên “giá đỡ của biểu tượng tham nhũng” để đem đến cho bạn đọc một kết luận so sánh đầy lý thú về mối quan hệ giữa “tham nhũng” và “ma thuật”.

2.2. Nhân viên hộ sinh và nhân viên thuế quan. Những nền văn hóa nghề nghiệp địa phương và nền văn hóa bàn giấy quan liêu tư nhân tại vùng Tây Phi.

Đây là một trình bày thú vị đối với hai hoàn cảnh tham nhũng khá phổ biến không chỉ ở Châu Phi mà còn ở Đông Nam Á. Qua hai nhóm đối tượng cụ thể là các nhân viên hộ sinh và thuế quan, nghiên cứu này muốn phản ánh mối quan hệ giữa người dân và những người nắm quyền cung cấp dịch vụ. Jean Pierre Olivier De Sardan chọn cách phân tích quan hệ giữa những người dân với những người nắm quyền chứ không phải trên các loại hình, kiểu dạng tham nhũng, để truyền tải thông điệp sự thay đổi quan trọng

của ngành nhân học hiện nay là sự tập trung nghiên cứu nhiều hơn vào các mối quan hệ, các tương tác, các phương thức trao đổi, các mối liên hệ xã hội hơn là vào các phạm trù hay những thuộc tính của tác nhân.

3. Ba lối tiếp cận trong ngành nhân học về sự phát triển

Bài viết này của Jean Pierre Olivier De Sardan được đánh giá là bài viết có giá trị về mặt lý luận với một thái độ phê phán và tinh thần xây dựng ngành nhân học phát triển. Theo ông, đến nay chúng ta có ba xu hướng tiếp cận trong ngành nhân học phát triển. Loại thứ nhất dựa trên những “tháo dỡ đối với sự diễn ngôn về phát triển”. Nó cho phép người ta đưa ra những lời khẳng định, chắc nịch, áp đặt mà không cần quan tâm đến những sắc thái tinh tế, cũng như không hề bận tâm đến những trường hợp trái ngược có thể có. Người ta đã thường chỉ lấy ra từ “diễn ngôn” những cái luận điểm của mình. Cái mà ông nhận diện từ năm 1990 đến nay trở nên khá phổ biến với các phương pháp tiếp cận mệnh danh là “tham dự” hay cách tiếp cận từ dưới lên theo ảnh hưởng của hậu hiện đại luận, hậu cấu trúc luận.

Loại thứ hai ông gọi là loại “dân túy” mang những màu sắc rất khác nhau nhấn mạnh “phương pháp luận” hoặc “ý thức hệ” nhưng chung một đặc điểm bên vực một cách có hệ thống các tri thức và các hoạt động dân gian, khả năng nhận thức và hành động của cư dân bản địa.

Jean Pierre Olivier De Sardan phê phán hai hướng tiếp cận trên cản trở việc nhận ra sự đa dạng của các vị trí, các lối vận hành chiến lược của các tác nhân khác nhau. Ông đề xuất một lối tiếp cận thứ ba, quan tâm đến sự đan

xen và sự dị biệt giữa những tác nhân đối đầu nhau trong các hoạt động phát triển. Cách tiếp cận này được ông gọi là “lối tiếp cận đan xen các logic xã hội” có đặc điểm “không tôn thờ tuyệt đối sự tương tác mà sử dụng nó như là một nhân tố phân tích phù hợp với các hiện tượng có tầm vóc lớn, bằng cách thay đổi các quy mô”. Jean Pierre Olivier De Sardan đặt niềm tin nó sẽ là “lối vào” để khám phá ra chiến lược của các tác nhân hay những cưỡng chế của các bối cảnh; đó là cách để đến các thực tiễn xã hội cũng như các quan niệm xã hội, phát hiện ra các hiện tượng xã hội mang tính thời sự nhất hiện nay hay những hiện tượng mang tính cấu trúc.

Cá nhân tôi cho rằng cuốn sách này sẽ hoàn thiện và thành công hơn nếu có thêm công việc hiệu đính các bản dịch. Việc chuyển ngữ cuốn sách bỏ qua khâu hiệu đính gây ra một số khó khăn nhất định khi tiếp cận bản dịch tiếng Việt, đặc biệt là trong các thuật ngữ chuyên ngành và quan điểm của Jean Pierre Olivier De Sardan khi trình bày về chúng.

Nhìn chung, “*Nhân học phát triển: Lý thuyết, phương pháp và kỹ thuật nghiên cứu điền dã*” của Jean Pierre Olivier De Sardan là một cuốn sách thành công trong việc trình bày đa dạng cả về lý thuyết, phương pháp và kỹ thuật nghiên cứu điền dã trong lĩnh vực nhân học phát triển. Cuốn sách còn truyền tải thông điệp về hướng nghiên cứu hiện nay của một khối học giả Pháp mà Jean Pierre Olivier De Sardan là đại diện trong ngành nhân học phát triển. Đây là một ấn phẩm quan trọng giúp cho các bạn sinh viên và các nhà khoa học, các nhà quản lý xã hội hiểu rõ hơn về nhân học phát triển và ý nghĩa của nó trong bối cảnh hiện nay.